Uitvoeringsprogramma

Klimaatadaptatie

Deel 2 Uitvoering Gemeente Culemborg

Hoofdstuk 1 Inleiding

Nadat het Rijk het DPRA had geïntroduceerd zijn wij overgegaan op de eerste stap van de zeven ambities: 'kwetsbaarheden in beeld brengen'. Het instrument dat hiervoor door alle gemeenten gebruikt werd zijn de klimaatstresstesten. Voor nu worden de lokale bevindingen gebaseerd op de informatie die is opgehaald bij de verdiepende klimaatstresstesten die in 2019 door Royal HaskoningDHV in de gemeente zijn uitgevoerd.

Daarbij moeten we rekening houden met het feit dat er continue nieuwe informatie bij komt. Het kan dus voorkomen dat er nieuwe kwetsbaarheden bij komen of juist veranderen. Verschillende partijen doen voortdurend onderzoek naar hoe het klimaat zich ontwikkelt en welke gevolgen dit heeft. Het uitvoeringsprogramma is daarom ook een levend document dat bij nieuwe informatie en ontwikkelingen bijgewerkt dient te worden. Bij nieuwe klimaatstresstesten wordt er opnieuw naar de inhoud en prioriteiten gekeken.

1.1 Wat doen we nu al?

Daarnaast beginnen we niet vanaf nul. Op het gebied van klimaatadaptatie heeft Culemborg niet stilgezeten. Culemborg is een gemeente die al jaren actief is met waterprojecten. Nadat we in zowel 2006 als 2007 te maken kregen met een bui die in theorie maar eens in de 100 jaar zou voorkomen wisten we dat het probleem ook voor Culemborg serieus werd (een jaar later viel een bui van die grootte in Beesd). Op dat moment hebben we een versnelling aangebracht in de uitvoering van waterbergingsprojecten. Vanuit het Waterplan zijn tussen 2006 en 2020 zo'n 40 grote en kleinere projecten uitgevoerd, zoals:

- Parkstrook
- LaLainglaan
- Ecologische zone Olympiapad / Ghandi en MLK flat
- Groen-blauwe zone Bouwlustpad
- Groen-blauwe zone Betsy Perkweg/Prijsseweg
- Weth. Schoutenweg/ A. van Diemenstraat
- 5 km. aan natuurvriendelijke oevers

Daarbij zijn er al grotere gebieden klimaatadaptief ingericht. Denk bijvoorbeeld aan de ECO-wijk Lanxmeer en de watergangen in Parijsch Noord.

Daarnaast zijn we op dit moment ook volop bezig met het realiseren van klimaatadaptieve projecten binnen in Culemborg. Denk bijvoorbeeld aan de projecten van het waterplan waar klimaatadaptatie

ook naar voren komt. Het laatste jaar zijn er meerdere initiatieven en projecten waar we mee bezig met klimaatadaptatie binnen Culemborg. Denk bijvoorbeeld aan:

- De aanleg van een waterberging aan de Costerweg
- De klimaatadaptieve inrichting van het Jach en het Hof
- De vergroening van het binnenterrein Mariakroon
- NK Tegelwippen
- Opzet van de website Culemborgduurzaam.nl

Tijdens het opzetten van dit uitvoeringsprogramma en de nieuwe ontwikkelingen wordt er dus al wel volop gewerkt aan een klimaatadaptiever Culemborg.

Figuur 1: Foto van wateroverlast in Culemborg, gefotografeerd door betrokken inwoner

Met dit uitvoeringsprogramma willen we kijken welke stappen nodig zijn om klimaatadaptatie beter geïntegreerd te krijgen in onze werkwijze en gecommuniceerd naar onze inwoners. Verder wordt er gekeken naar de belangrijke meekoppelkansen binnen verschillende vakgebieden, zoals onderhoud wegen, riolering, groen en biodiversiteit.

Daarnaast zijn er al plekken in Culemborg die klimaatadaptief zijn ingericht en hebben we dus goede voorbeelden in huis van hoe we het graag zouden willen hebben. Denk bijvoorbeeld aan de ECO-wijk Lanxmeer. Deze woonwijk is zo ingericht dat het de bestaande kwaliteiten van de omgeving in acht neemt. Zo heeft deze wijk ruimte voor groen, zoveel mogelijk een open bodem en houd rekening met een duurzame waterhuishouding. Dit werpt ook zijn vruchten af. Zo kunnen we zien in de

verdiepende klimaatstresstesten dat deze woonwijk op gebied van hittestress en wateroverlast geen of weinig risico heeft. Hier zijn dus op het gebied van klimaat geen opgaven. Echter, er zijn plekken met een hoge verhardingsgraad, zoals de locatie van de middelbare school Lek en Linge, die door veel verharding wel een hoog risico hebben op hittestress.

Hoofdstuk 2: Belangrijkste aanknopingspunten

Het Uitvoeringsprogramma Klimaatadaptatie is niet opzichzelfstaand. Een groot deel van de aanpak van de water-gerelateerde klimaatadaptieve maatregelen komen terug in het gemeentelijke Water- en Rioleringsprogramma. Daarnaast is het uitvoeringsprogramma klimaatadaptatie onderdeel van het overkoepelende programma Duurzaamheid, waar een programmaplan voor wordt samengesteld. Het is dus van belang om ervoor te zorgen dat binnen deze twee programma's het uitvoeringsprogramma klimaatadaptatie goed landt.

2.1 Het Water- en Rioleringsprogramma

Een van de belangrijkste vakgebieden waar klimaatadaptatie in terug komt is Water en Riolering. Het Water en Rioleringsprogramma 2025-2029 (WRP) geeft aan dat wij samen met inwoners en andere belanghebbenden werken aan een veilige, gezonde, robuuste en klimaatbestendige leefomgeving en gemeentelijk afvalwatersysteem. Het WRP vormt het financieel-juridische kader van de water-gerelateerde klimaatmaatregelen. Inhoudelijk is het daarin als volgt verwoord (tekst uit Water – en Rioleringsprogramma)

> "Wat betreft de zorgtaken voor hemelwater werken we er naar toe dat in 2050 de openbare ruimte zo ingericht is dat een bui van 70 mm in één uur niet leidt tot niet acceptabele wateroverlast.
> Met verdiepende stresstesten (SSW+) bepalen we wat de risico's voor onze gemeente nog zijn. We kiezen er omwille van een integrale aanpak voor om maatregelen die niet urgent zijn uit te stellen.
>
> De watertaak gerelateerde klimaatadaptatiemaatregelen worden via het Water en Rioleringsprogramma gefinancierd en zijn als volgt opgenomen:
> - Omdat veel rioleringswerkzaamheden meekoppelkansen hebben die ook watertaak gerelateerd zijn is bij deze projecten + 10 % opgenomen voor klimaatadaptatie. Dit kunnen maatregelen zijn om af te koppelen of om extra ruimte voor waterberging te realiseren;
> - Daarnaast is er jaarlijks € 75.000,- aan separate klimaatadaptieve maatregelen;
> - De samenwerking in de werkregio Rivierengebied wordt bekostigd uit het WRP;
> - Het budget voor communicatie kan deels benut worden voor de ondersteuning en hosting van de website Culemborg duurzaam."

2.2 Het Programmaplan Duurzaamheid

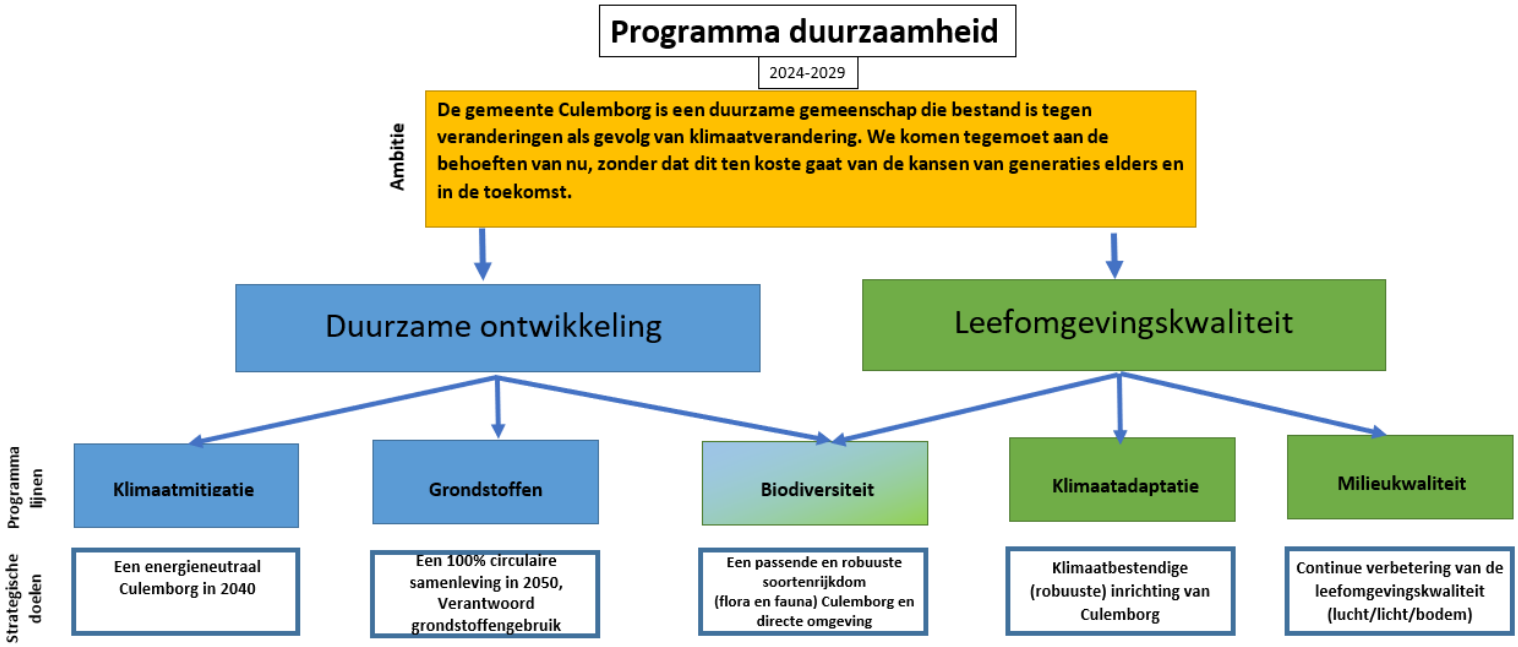
Naast het feit dat de water-gerelateerde zaken van klimaatadaptatie terugkomen in het WRP is het uitvoeringsprogramma klimaatadaptatie onderdeel van het Programma Duurzaamheid van de gemeente Culemborg. Voor klimaatadaptatie is voor dit uitvoeringsprogramma het volgende relevant.

Binnen het programma wordt gewerkt met vijf deelprogramma's: energietransitie, circulaire economie, biodiversiteit, klimaatadaptatie en milieukwaliteit. Binnen deze deelprogramma's worden allerlei inspanningen verricht om de doelstellingen te behalen. Deze doelstellingen zijn zowel gericht op de lange termijn als op doorgaande jaarlijkse doelstellingen. De inspanningen zijn verder verdeeld naar mate van invloed die de gemeente heeft. In eerste instantie is er de eigen organisatie. Hierbij gaat het om het verduurzamen van de organisatie, maar ook om projecten die de gemeente zelf uitvoert. Daarnaast zijn er samenwerkingen met lokale partners. Tot slot worden bedrijven en burgers gestimuleerd en ondersteund om bij te dragen aan de opgaven. Overkoepelend over het geheel wordt ingezet op het vergroten van een brede bewustwording rond de verschillende deelprogramma's.

Om de nodige verandering voor elkaar te krijgen wordt gekozen voor de volgende speerpunten.

- Binnen beginnen is buiten winnen.
  Hierbij is ook veel aandacht hebben voor de nodige verandering in de gemeentelijke organisatie zelf voordat de verandering naar buiten kan worden gerealiseerd.
- Een ontwikkelaanpak
  Hierin is van belang dat gaandeweg steeds meer wordt geleerd en daarop de acties worden aangepast.
- De leidende principes uit de Stadsvisie: meervoudig duurzaam, verbindend, proeftuin.

Hieronder is het programma duurzaamheid in een afbeelding weergegeven. Overkoepelend is de brede ambitie weergegeven. Daaronder zien we de twee hoofdlijnen die de thema's van het programma duurzaamheid verenigen; Duurzame ontwikkeling en de leefomgevingskwaliteit. Deze twee hoofdlijnen zijn weer onder te verdelen in de vijf deelprogramma's die ook wel de programmalijnen worden genoemd. Als laatste zien we per programmalijn de strategische doelen weergegeven, zoals de klimaatbestendige en (water)robuuste inrichting van Culemborg bij het deelprogramma klimaatadaptatie.

Figuur 2: Overzicht van het Programma Duurzaamheid

Hoofdstuk 3: Hoe bepalen we de prioriteiten?

De ambities zijn gesteld en de verdiepende stresstesten zijn uitgevoerd. De volgende stap is het daadwerkelijke uitvoeren. Waar moeten we beginnen? Welke stappen pakken we als eerste op en wanneer beslissen we dat een situatie aangepakt dient te worden? In dit derde hoofdstuk gaan we verder in op de volgende stappen aan de hand borging en implementatie die in deel 1 is toegelicht. Het liefste willen we alles tegelijkertijd doen, maar er moet ook gekeken worden naar hoe we efficiënt en slim te werk kunnen gaan om onze doelen te behalen.

3.1 Criteria voor de inzet van instrumenten

Met de keuzes uit de strategie uit deel 1 van het Uitvoeringsprogramma hanteren we criteria voor het inzetten van klimaatadaptatie in Culemborg. Aan de volgende doelen werken we continue:

1. De openbare ruimte richten we klimaatbestendig in.
2. We sturen ontwikkelingen met de leidende principes uit het WRP, het Programma duurzaamheid en het Kader voor leefbare verstedelijking Gelderland.
3. We houden rekening met de verschillen in hoogte en ondergrond aan de hand van het Systeem Stedelijk Water (SSW), het model waarin de werking van het watersysteem is berekend.
4. De klimaatstresstesten zijn een belangrijke onderlegger voor de inzet van maatregelen;
5. Van de thema's geeft Culemborg gelet op haar ondergrond en problematiek de meeste aandacht aan wateroverlast, hitte en biodiversiteit.

6. Het regulerend karakter richten we als volgt in:
   - grote ontwikkelingen: verplichtend
   - middelgrote ontwikkelingen nieuw en bestaande wijken: comply-and-explain en maatwerk
   - klein: ontwikkelingen nieuw en bestaande wijken: vrijblijvend + maatwerk.
7. Met woningbouwcorporaties en ondernemers zetten we in op samenwerking.
8. Ondersteunend particuliere woningeigenaren en huurders: communicatie, subsidieregeling, budget voor gezamenlijke initiatieven.
9. Klimaatadaptatie is onderdeel van interne werkprocessen van ontwikkeling tot beheer.

3.2 De risicodialogen vanuit de klimaatstresstesten

Alle overheden moesten de klimaatstresstesten uitvoeren. Zo ook de werkregio Rivierenland (KAR) en de gemeente Culemborg. Hierbij werd er in kaart gebracht welke knelpunten er in onze regio en in de gemeente zijn op het gebied van klimaatverandering. Denk hier bijvoorbeeld aan de plekken waar een hoog risico is op wateroverlast als er in korte tijd hevige regen valt, of welke plekken een hoog risico hebben op hittestress op hete dagen. Met deze informatie kunnen we inzien waar de nood het hoogste is om klimaatadaptieve maatregelen toe te passen.

Aan de hand van deze klimaatstresstesten heeft het adviesbureau Royal HaskoningDHV verdiepende rapportages voor ons gemaakt om deze risicoplekken verder toe te lichten. Daarbij is per wijk een analyse gemaakt of het noodzakelijk is op bepaalde locaties ook echt aan te pakken. Zo is het bijvoorbeeld in de afbeelding hieronder te zien dat er in de Zump veel water blijft staan na hevige neerslag, maar dit gebied is ook juist bedoeld voor waterberging.

Het doel is het weergeven van locaties in Culemborg waar een verhoogd risico is op negatieve gevolgen door klimaatverandering. Daarnaast wordt er verder gekeken naar welke stappen er ondernomen moeten worden om deze risico's zo te verminderen dat de locatie bestand is tegen deze negatieve gevolgen van klimaatverandering. Dit proces is onderdeel van de risicodialoog. Daarbij maakten we de stappen van weten (de verdiepende stresstest) – willen – werken. Deze risicodialoog heeft plaatsgevonden met de betrokken adviseurs en uitvoerend beheerders van de gemeente en het Waterschap.

Deze rapportage gebruiken wij om de vervolgstappen duidelijk in beeld te krijgen. Dit doen we door in dit uitvoeringsprogramma een prioriteitenlijst weer te geven. Deze prioriteitenlijst geeft de plekken aan in de gemeente Culemborg waar de komende jaren klimaatadaptieve maatregelen getroffen dienen te worden.

Figuur 3: Klimaatstresstest Wateroverlast Royal HaskoningDHV Wijk Voorkoop

3.3 Risicodialoog bij hitteplan

Naast de risicodialogen die gevoerd zijn naar aanleiding van de klimaatstresstesten, is er in 2021 samen met de GGD een risicodialoog gevoerd over het thema hitte. Dat heeft geresulteerd in een lokaal hitteplan. In de meeste gemeente worden scholen, kinderopvangen en dergelijke als kwetsbaar aangegeven. In Culemborg hebben wij ouderen die thuiswonend en zelfredzaam moeten zijn ook als risicogroep aangegeven. Voor klimaatadaptatie leidt dat er toe dat we extra aandacht besteden aan gerichtere communicatie en aan koele routes voor deze specifieke doelgroepen.

3.4 Risicodialoog stortbuien

Hitte is niet het enige onderwerp binnen klimaatadaptatie waar verdere risicodialogen over gehouden worden. Bij jaarlijks bekende wateroverlastlocaties monitoren we op de gevolgen voor inwoners. Bij de langdurige regenval rond de jaarwisseling 23/24 is een bijvoorbeeld een risicoafweging gemaakt van zeventien gemelde locaties.

3.5 Risicodialoog waterkwaliteit

De Provincie heeft met het Waterschap in 2023 voor Arnhem en Culemborg een pilot uitgevoerd voor een klimaatstresstest. Daarbij waren Waterschap en de beheerders betrokken. Het heeft geleid tot aanpak met vooral beheermaatregelen op diverse locaties.

3.6 Risicodialoog Gelders Kader voor leefbare verstedelijking

Buiten de gemeentegrenzen hebben we ook nog belangrijke partners in de omgeving waarmee we samenwerken op het gebied van klimaatadaptatie. Een van de vruchten van deze samenwerking is het Gelders Kader voor leefbare verstedelijking dat in deel 1 verder is toegelicht. Vanuit de gesprekken over de risico's hebben de regiogemeenten en waterschap met de provincie gekeken of voor Gelderland welke specifiekere aanpak er per regio is te maken. Dit is een verdiepingsslag geworden van de landelijke maatlat en biedt een duidelijke ondergrens en handvatten aan op het gebied van klimaatadaptatie. Met dit kader kan er gekeken worden naar hoe de openbare ruimte bij een ontwikkeling klimaatadaptief ingericht kan worden.

Bij een nieuwe ontwikkeling, zoals bijvoorbeeld de stationsomgeving hier in Culemborg, kan het kader voor leefbare verstedelijking helpen om duidelijke richtlijnen aan te geven voor een klimaatadaptieve omgeving. Dit kader dient als handleiding om een interdisciplinair gesprek te voeren over de inrichting van de buitenruimte. Zo wordt er samen gekeken naar bijvoorbeeld groen, biodiversiteit, waterhuishouding en wegen/infrastructuur binnen een project.

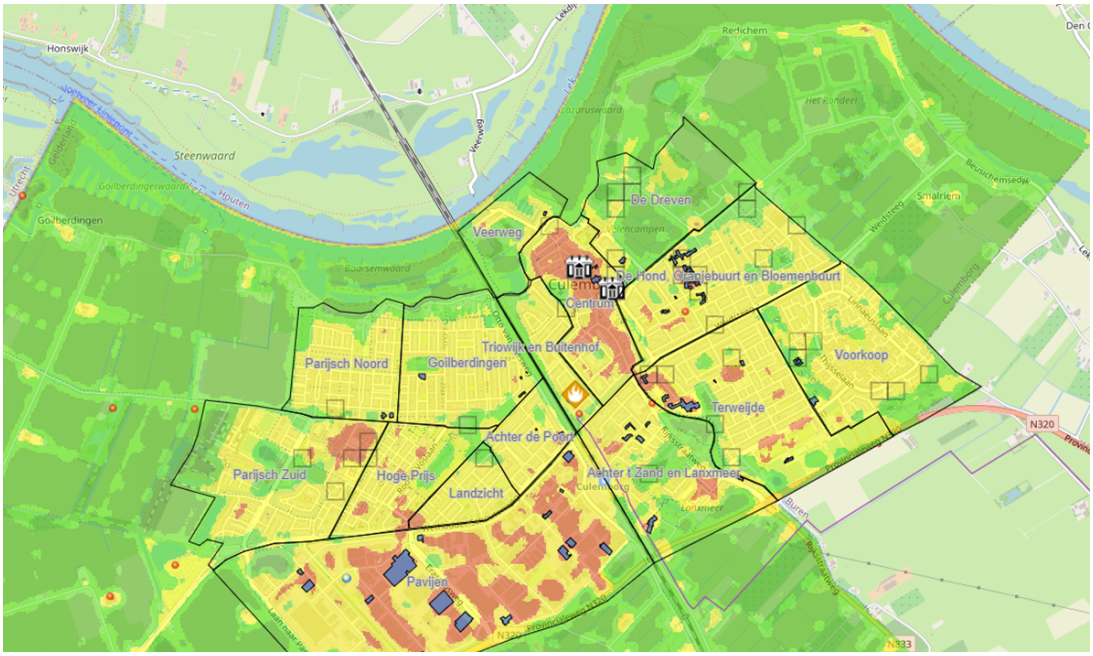
Hier kan klimaatadaptatie meehelpen om een brug te slaan tussen fysiek domein en sociaal domein. In het thema en doel vanuit het kader voor leefbare verstedelijking wordt namelijk een gezonde leefomgeving vorm gegeven. Dit thema focust zich op een leefbare buitenruimte met koele routes, schaduwrijke verblijfsplekken en natuur inclusief ontwerpen. Zo kan er een biodiverse, prettige leefomgeving gecreëerd worden voor mens en dier.

Daarnaast dient het kader ook om een ondergrens aan te van wat er ten minste aan klimaatadaptieve maatregelen meegenomen dient te worden bij een nieuwe ontwikkeling. Dit leidt tot een duidelijk overzicht dat weergeeft hoe je zoveel mogelijk voorkomt dat de nieuwe situatie last krijgt van de negatieve gevolgen van klimaatverandering. Gelukkig is dit kader niet geschreven in de gebiedende wijs, maar laat ruimte over voor het toepassen van op maat gemaakte richtlijnen voor de ontwikkeling. Verdergaand laat het ook zien welke ambities er in de omgeving gemaakt kunnen worden die verder reiken dan de ondergrens en daarmee een positieve bijdrage kunnen leveren op de omgeving.

Hoofdstuk 4 Knelpunten geïdentificeerd

Aan de hand van de klimaatstresstesten en de daaropvolgende risicodialogen zijn verschillende knelpunten binnen Gemeente Culemborg geconstateerd. De onderwerpen waar Culemborg op het gebied van klimaatverandering mee in aanraking komt zijn:

1. *Hittestress:* Door klimaatverandering komen er steeds vaker warme perioden voor waarbij de temperatuur in de nacht niet onder de 20°C komt. Dit aantal warme nachten zorgt ervoor dat het lastiger wordt om af te koelen en heeft negatieve gevolgen hebben voor de gezondheid, de natuur en verdere omgeving. Open en verharde oppervlakte trekken overdag hitte aan die de gevoelstemperatuur verder omhoog drijven. Vanuit de stresstesten zijn locaties geïdentificeerd. Die zijn vooral te vinden in de Binnenstad, Landzicht, Pavijen en Parijsch.

Figuur 4: Kaart van Culemborg op gebied van hittestress Royal HaskoningDHV

2. *Hemelwateroverlast:* Door klimaatverandering komt het steeds vaker voor dat er in korte tijd veel neerslag valt. Deze buien worden ook wel piekbuien genoemd, waarbij er meer dan 90mm neerslag binnen een uur valt. Dit kan schade en overlast veroorzaken in het dagelijkse leven. Denk bijvoorbeeld aan waterschade in huis of vitale functies die door water op straat gedeeltelijk of volledig onbereikbaar zijn. Vanuit de stresstesten zijn locaties geïdentificeerd. Voorkoop, Pavijen en delen van Terweijde blijken wijken waarvoor meer aandacht nodig is..

3. *Droogte*: De structurele schade die door langdurige droogte kan ontstaan wordt aangepakt via de regionale samenwerkingsagenda. Een belangrijke actie is het onderzoek dat in 2024 is

gestart naar funderingsschade in Rivierengebied.
Het tweede spoor is de waterkwaliteit. Hiertoe worden de nodige beheermaatregelen genomen door de gemeente. Het Waterschap is hiervoor verantwoordelijk in het buitengebied, waar dit een belangrijk thema is.

4. *Overstromingsrisico*: Dit is belegd bij het Waterschap via het Hoogwaterbeschermings-programma. Momenteel is een dijkverbeteringsprogramma van de noordelijke Lekdijk in uitvoering en van de zuidelijke Lekdijk in westelijke richting vanaf Fort Everdingen. De mogelijkheid bestaat dat op grond van geactualiseerd onderzoek van de dijken en bijstelling van de normen in de komende 10 jaar ook bij Culemborg trajecten aan de beurt zullen komen. Het is nog niet te zeggen waar dit zal zijn.
   Uit oogpunt van bescherming van vitale en kwetsbare functies zullen er met de Veiligheidsregio nadere stappen gezet moeten worden. Het Gelders normenkader geeft hiervoor de volgende richtlijnen:
   De keuze is afhankelijk van de overstromingsdiepte en de overstromingskans (in Culemborg doen zich overstromingskansen tot 2,5 m voor) conform het landelijke afwegingskader dat binnenkort verwacht wordt:
   - Schade voorkomen (<0,2 meter): bij overstromingen mag er geen schade op treden aan gebouwen en elektrische installaties in de openbare ruimte en blijven hoofdwegen begaanbaar.
   - Schadebeperking (<0,5 meter): er dienen maatregelen genomen te worden om schade te beperken in een geval van een overstroming, mits deze doelmatig zijn.
   - Beschermen vitale functies (<2,0 meter): bij overstromingen zijn vitale functies beschermd en blijven door functioneren, mits de maatregelen hiervoor doelmatig zijn gezien het regionaal of nationaal belang.

5. *Biodiversiteit:* Uitvoering vindt plaats van Biodiversiteitsplan via projecten uit de Groene Agenda.

De eigen projecten van Culemborg concentreren zich op de thema's hittestress en wateroverlast. Hiervan worden de knelpunten opgedeeld in drie verschillende categorieën om onderscheid te maken in urgentie en prioriteit.

Hoofdstuk 5 De uitvoering

Culemborg kiest ervoor de locaties waar klimaatadaptatie wordt aangepakt te beginnen bij de klimaatstresstesten die vanuit het DPRA verplicht werden voor elke gemeente. Met de criteria zoals genoemd in pargraaf 3.1 gemaken we bewuste en zorgvuldige keuzes maken om klimaatadaptatie te implementeren en te borgen in onze werkzaamheden. In de praktijk van de uitvoering wordt dit als volgt vertaald:

1. ***Meekoppelen met andere werkzaamheden***

   Hierbij gaat het om werk met werk maken. Dit betreft projecten als:

   - Rioleringswerkzaamheden
   - projecten onderhoud wegen
   - aanpak boomwortelopdruk
   - aanpak speellocaties
   - groene initiatieven

2. ***Toetsen bij interventiemomenten***

   Dat we als leidend principe hebben dat we de openbare ruimte klimaatbestendig inrichten heeft consequenties voor ons handelen. Bij elk interventiemoment zal de toetsing moeten plaatsvinden aan de criteria zoals genoemd in paragraaf 3.1. Daarbij dienen de leidende principes uit het WRP, het Programma Duurzaamheid en het Kader voor leefbare verstedelijking Gelderland te worden gebruikt. Interventiemomenten zijn:

   - Stedenbouwkundig plan nieuwbouw
   - Invulling stedenbouw en groen plannen voor deelbuurten bij nieuwbouw
   - Vaststelling uitgangspunten bij stedelijke vernieuwing
   - Herinrichtingsplannen civiel (wegen, riolering) en groen
   - Intaketafel Omgevingsvergunningen.

3. **Onderdeel van watertoets**

   Elk plan moet wettelijk voldoen aan de watertoets. Het Waterschap zal voortaan toetsen of klimaatafwegingen zijn meegenomen. Inhoudelijk krijgt de watertoets meer het karakter van een klimaattoets.

4. ***Onderdeel van een project*** (eigen initiatief of initiatief van derden)

   Zie hierboven welk regulerend criterium je dan kiest.

5. ***Stand-alone klimaatadaptatieproject***

   Net als een apart riolerings- of wegenproject kan ook sprake zijn van een apart klimaatadaptatieproject. Dat zal het geval zijn als de urgentie hoog is en de mogelijkheid om mee te koppelen er de eerste jaren er nog niet is.

6. ***Kennisontwikkeling***

   Nog maar weinig mensen hebben klimaatadaptie in hun opleiding meegekregen. Nieuwe technieken en instrumenten moeten bekend worden aan civiele medewerkers, beheermedewerkers en ontwerpers van de verschillende werkgebieden.
   Regionaal wordt nadrukkelijk ingezet op dit kennisspoor. Maar ook lokaal vraagt dit om actie. Denk hierbij aan de volgende voorbeelden:
   - Bijscholing
   - 'Gluren bij de buren'
   - Delen van goede voorbeelden.

7. ***Communicatie***

   Dit gebeurt via de website Culemborgduurzaam.nl.

Hoofdstuk 6 De prioriteitenlijst

6.1. Indeling

6.1.1 Prioriteit 1 (P1):

Deze locaties hebben de hoogste prioritering. Dit wordt gegeven aan de knelpunten die zodanig risicovol worden ervaren dat het streven is om binnen vijf jaar een project met klimaatadaptieve maatregelen te starten. Dit om de negatieve gevolgen van klimaatverandering te beperken. Logischerwijs zouden de knelpunten met deze categorie als eerste op de uitvoeringsagenda klimaatadaptatie neergezet worden. Dit hangt echter ook af in hoeverre we deze opgaven kunnen koppelen aan bestaande projecten en hoe deze projecten in de bestaande uitvoering binnen de agenda van de gemeente passen. Qua capaciteit en budget moet hier intern een duidelijke overweging en agenda gemaakt worden.

6.1.2 Prioriteit 2 (P2):

Deze categorie wordt gegeven aan de knelpunten waar vanuit de risicodialogen het streven is gezet om binnen 10 jaar een project te starten. Dit geeft op de middellange termijn weer welke projecten er vanuit klimaatadaptatie nodig zijn om te negatieve gevolgen van klimaatverandering terug te dringen binnen Culemborg. De risicodialogen concluderen dat de P1 knelpunten de meeste urgentie

hebben, maar dat deze knelpunten ook belangrijk zijn voor het klimaatadaptiever maken van de gemeente.

6.1.3 Meekoppelkansen:

Deze categorie wordt toegevoegd aan de projecten die gecombineerd kunnen worden met bestaande projecten die vanuit andere vakgebieden en werkgroepen in de planning staan. Niet elk project kan gecombineerd worden aangezien sommige locaties van de knelpunten geen opgave kennen vanuit andere werkgebieden. Deze opgaven worden voor nu dan niet gemarkeerd als meekoppelkans, maar worden wel meegenomen in integrale werksessies om deze kansen te blijven verkennen.

Waarom deze termijnen?

Waarom kiezen we voor een tijdspanne van vijf jaar en een tijdspanne van tien jaar? Dit komt doordat sommige knelpunten al op dit moment voor overlast zorgen, of van verwacht wordt dat deze op korte termijn al voor overlast gaan zorgen. Om de urgentie te waarborgen, maar onszelf ook de ruimte te geven om de projecten op een verantwoorde wijze voor te bereiden nemen we een termijn van vijf jaar aan voor de grootste knelpunten, en tien jaar voor de knelpunten die daarna het hoogste risico voor overlast dragen. Het kan zijn dat in verband met geplande of lopende projecten binnen andere vakgebieden de planning van de projecten uit het uitvoeringsprogramma hierop aangepast worden. Door dit intern te onderzoeken wordt de uiteindelijke uitvoeringsagenda gemaakt.

6.2 Samenvatting uitvoeringsprogramma deel 3 – de projecten

In het derde deel van het uitvoeringsprogramma is de uitgebreide versie van de prioriteitenlijst weergegeven. Hierin staat een overzicht van de knelpunten met de categorieën **Prioriteit 1 (P1)** en **Prioriteit 2 (P2)** in Culemborg op het gebied van hittestress en wateroverlast.

Daarnaast wordt er in deel 3 uitgebreider weergegeven **WAAR, WAT** er per knelpunt speelt, **HOE** dit verder opgepakt dient te worden en hoe de eerstvolgende stap gezet kan worden om het project te starten. Een korte versie van de geconstateerde knelpunten en de prioriteit wordt hieronder al weergegeven.

Op de volgende pagina staat een overzicht van de knelpunten en de verschillende prioriteitscategorieën waartoe ze behoren (tabel 1). Dit om een beeld te geven welke locaties er vanuit klimaatadaptatie in beeld zijn om verder op te pakken.

Knelpunten Locaties Hittestress P1	Knelpunten Locaties Wateroverlast P1	Knelpunten Locaties Hittestress P2	Knelpunten Locaties Wateroverlast P2
Omgeving Winkelcentrum Parijsch	Thijsselaan	Otto van Reesweg/ Tunnelweg/Ovonde	Linnaeuslaan en Heimanslaan
Mariakroon	Hoefblad	Vaartstraat	Omgeving Stationssingel en Achter 't Zand
Varkensmarkt	Omgeving Componistenbuurt Noord	Omgeving F. van Eedenlaan en Meerlaan	Zandstraat en Prijssestraat
Markt Binnenstad	Goilberdingerstraat	Omgeving Lek en Linge	Omgeving Lekdijkstraat
Diverse verharde plekken Hoge Prijs	Beesdseweg	Papenhoek (achter het Stadskantoor)	Voet van Oudheusdenlaan
		Omgeving De Beatrix	Chopinplein
		Pavijen (I t/m/ IV)	Veerweg
		Chopinplein	Goudsbloemstraat
		Omgeving Koningin Wilhelminacollege	Floraliaweg
		Omgeving Ghandi, Martin Luther King en Limburg Stirumstraat	Oranjebuurt-Zuid
		Eigen gemeentewerf (Triosingel)	Dresselhuijsweg
		Prijssehof	Omgeving speelplaats Parijsch Noord/ Buizerdstraat
			Winkelcentrum Parijsch (achterzijde)

Tabel 1: Overzicht prioriteitenlijst P1 en P2 locaties Culemborg

6.3 Meekoppelkansen met wat er al is

Op dit moment worden er al diverse opgaven in Culemborg opgepakt waarbij klimaatadaptatie een belangrijke meekoppelkans kan spelen. Bij projecten die nu al lopen die al op de planning staan bieden kansen om al klimaatadaptieve stappen te zetten in de buitenruimte. Er zijn meerdere partijen binnen de gemeente waarmee klimaatadaptatie samen optrekt, en waarvan het van belang is om op te hoogte te blijven om deze meekoppelkansen optimaal te benutten.

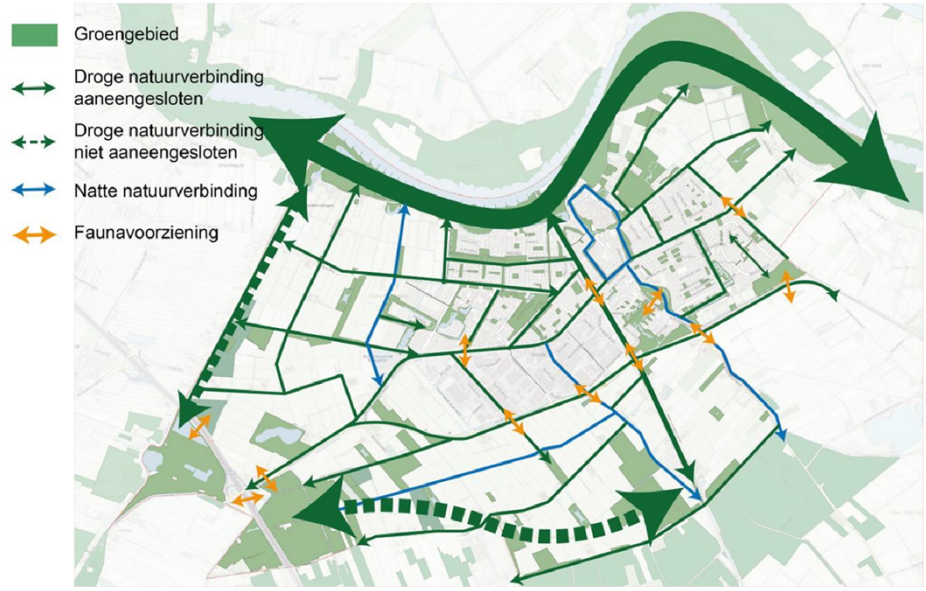
Water en Riolering:

Thema's van klimaatadaptatie zoals wateroverlast, overstromingsrisico en droogte hangen samen met water en riolering. Een goede huishouding van het water in de gemeente wordt gerealiseerd door water en riolering goed in te richten. Hierbij is het dus van belang dat er bij projecten van water en riolering gekeken wordt of er klimaatadaptieve maatregelen meegenomen kunnen worden die rekening houden met het veranderde klimaat. Denk hier bijvoorbeeld aan reactieve maatregelen zoals het verbreden of onderhouden van bestaande watergangen bij wateroverlast, maar ook aan adaptieve maatregelen die al anticiperend kijken naar klimaatproblemen die in de toekomst voor kunnen komen. Denk hier bijvoorbeeld aan het afkoppelen van het hemelwater op de riolering die bij onderhoud onder handen genomen wordt. Door nauw samen te werken in beleid uitvoering en beheer kunnen we deze meekoppelkansen realiseren.

Wegen:

Onderhoud aan wegen biedt een goede meekoppelkans om klimaatadaptieve maatregelen uit te voeren. Om bij een project wegen te kijken of er klimaatadaptieve maatregelen meegenomen kunnen worden. Zo zullen we hittestress aanpakken worden als meekoppelkans als een straat onder handen genomen wordt als grijs vervangen kan worden door groen, of als er met half open verharding gewerkt kan worden om het totaal verharde oppervlak op te breken en te verkleinen. De maatregel om te werken met half open parkeervlakken biedt bijvoorbeeld al een meekoppelkans op het thema hittestress, maar kan ook gunstig zijn bij het afvoeren van water in de grond om wateroverlast te voorkomen. Ook hier is het belangrijk om nauw samen te werken in beleid, uitvoering en beheer.

Groen en biodiversiteit:

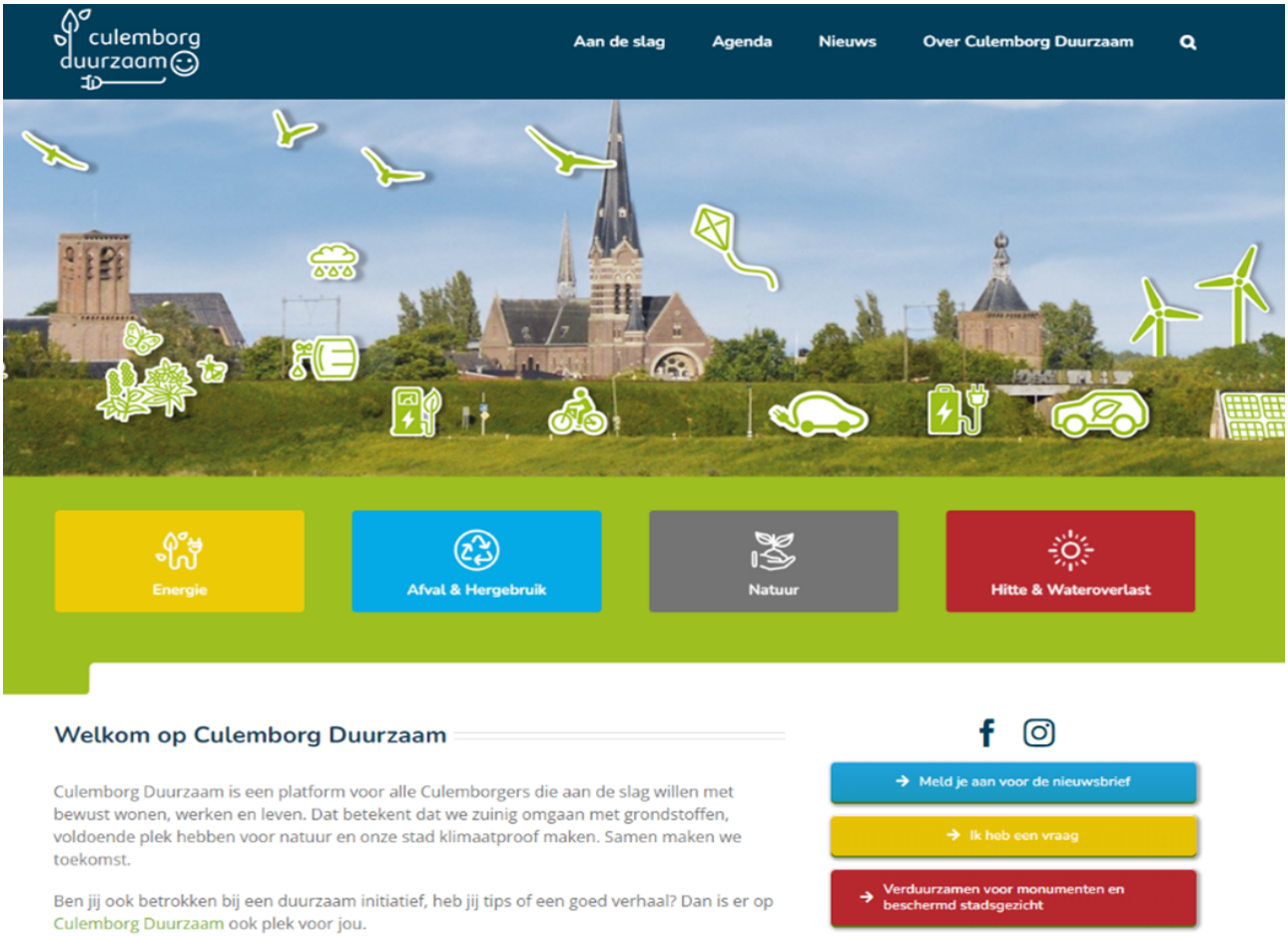

Figuur 5: Groen netwerk Culemborg (bron: Biodiversiteitsplan)

Groen en biodiversiteit gaat hand in hand samen. Bij klimaatadaptatie kan groen de oplossing zijn voor hittestress door verharding te verruilen door groen en om schaduw te bieden. Groen en klimaatadaptatie is daarom een belangrijke meekoppelkans om in bestaande en geplande projecten met elkaar te koppelen. Een derde thema die aansluit op deze samenwerking is biodiversiteit. Door kwalitatief groen te gebruiken kunnen we de biodiversiteit versterken, wat als gevolg heeft een sterker ecosysteem te realiseren die beter bestand is tegen klimaatverandering. Projecten zoals het aanpakken van onnodige verharding (waar de verharding verruild kan worden door groen) en bewonersinitiatieven zijn voorbeelden die een verschil kunnen maken voor een klimaatbestendig en biodiverse omgeving. Ook bij deze vakgebieden is samenwerking dus van groot belang op gebeid van beleid, uitvoering en beheer.

Niet alleen in het fysieke domein, maar ook in het maatschappelijke domein kan klimaatadaptatie bijdragen aan een gezonde, toekomstbestendige leefomgeving voor de inwoners van Culemborg. Naast bovenstaande voorbeelden in het fysieke domein is hert belangrijk om verder te kijken hoe klimaatadaptatie bij kan dragen aan de verschillende opgaven die we al hebben staan en de projecten die worden uitgevoerd.

Hoofdstuk 7: Van praten naar doen! Communicatie, participatie en subsidieregelingen

Figuur 6: Welkomstscherm website culemborgduurzaam.nl

7.1 Communicatie vanuit de gemeente en culemborgduurzaam.nl

Culemborg heeft niet stilgezeten. We zijn al druk bezig om onze omgeving klimaatadaptiever in te richten. Toch zijn we er nog lang niet. Naast dat we een openbare ruimte hebben, is een aanzienlijk deel van de gemeente in handen van particuliere eigenaren. Doordat deze grond niet door de gemeente wordt ingericht en onderhouden, is de rol van de gemeente hier ook anders.

Om ons doel te behalen om in 2050 klimaatadaptief en waterrobuust te zijn, hebben wij ook de particulieren eigenaren en huurders nodig om in heel Culemborg deze opgave succesvol uit te voeren. Wij als gemeente willen graag de particulieren eigenaren helpen om stappen te zetten, ook is deze grond niet van de gemeente zelf. Dit doen we door de weg te wijzen, informatie te delen en handvatten te **bieden** klimaatadaptieve maatregelen uit te voeren.

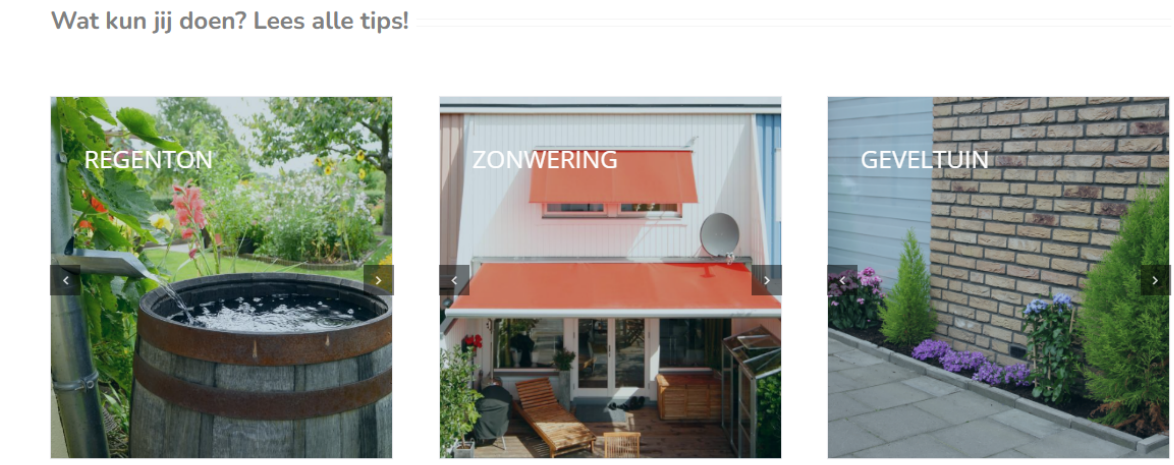
Hoe communiceren wij naar onze inwoners en geïnteresseerden? Waar komt deze informatie te staan? Op de website ***culemborgduurzaam.nl*** (afbeelding 6) delen wij als gemeente deze informatie, doorverwijzingen en handvatten met het doel dit zo overzichtelijk mogelijk aanbieden. Deze website is dan ook de hoofdlijn die de gemeente heeft uitstaan op het gebied van communicatie van klimaatadaptatie richting de inwoners, ondernemers en andere belanghebbenden. Deze website wordt op dit moment nog verder ontwikkeld, maar er staat ook al veel informatie op. De opgave is om dit verder te ontwikkelen en hier een gebruiksvriendelijk en duidelijk platform te bieden van wat de Culemborger zelf kan doen, hoe ze dit moeten doen en wie ze daarbij kunnen helpen.

Naast dat deze website een basis biedt als plek waar de Culemborgers en ondernemers informatie kunnen vinden, hebben we verschillende sociale media kanalen tot onze beschikking. Deze kanalen kunnen ook ingezet worden als communicatiemiddel naar ondernemers en inwoners. Verder wordt er projectmatig informatie verspreidt over de uitvoering vanuit de gemeente. Dit wordt per project afgestemd in welke vorm dit moet plaatsvinden en met wie deze informatie gedeeld wordt.

Daarnaast hebben we ook nog het interactieve platform Culemborg, te bereiken via ***platform.culemborg.nl***. Deze plek wordt ingezet om de participatie van de Culemborgers te vragen en een plek te bieden om mee te denken en meningen te delen. Deze interactieve vorm biedt de mogelijkheid om klimaatadaptieve projecten te communiceren en de ruimte te geven aan op- of aanmerkingen van de inwoners, ondernemers en andere belanghebbenden. Dit is onderdeel van het bredere participatieprogramma van de gemeente.

7.2 Wat kan de Culemborger zelf doen?

Culemborgduurzaam.nl vormt de basis voor het communiceren over klimaatadaptatie en geeft tips voor wat de Culemborger zelf kan doen om de eigen omgeving klimaatadaptief te maken (afbeelding

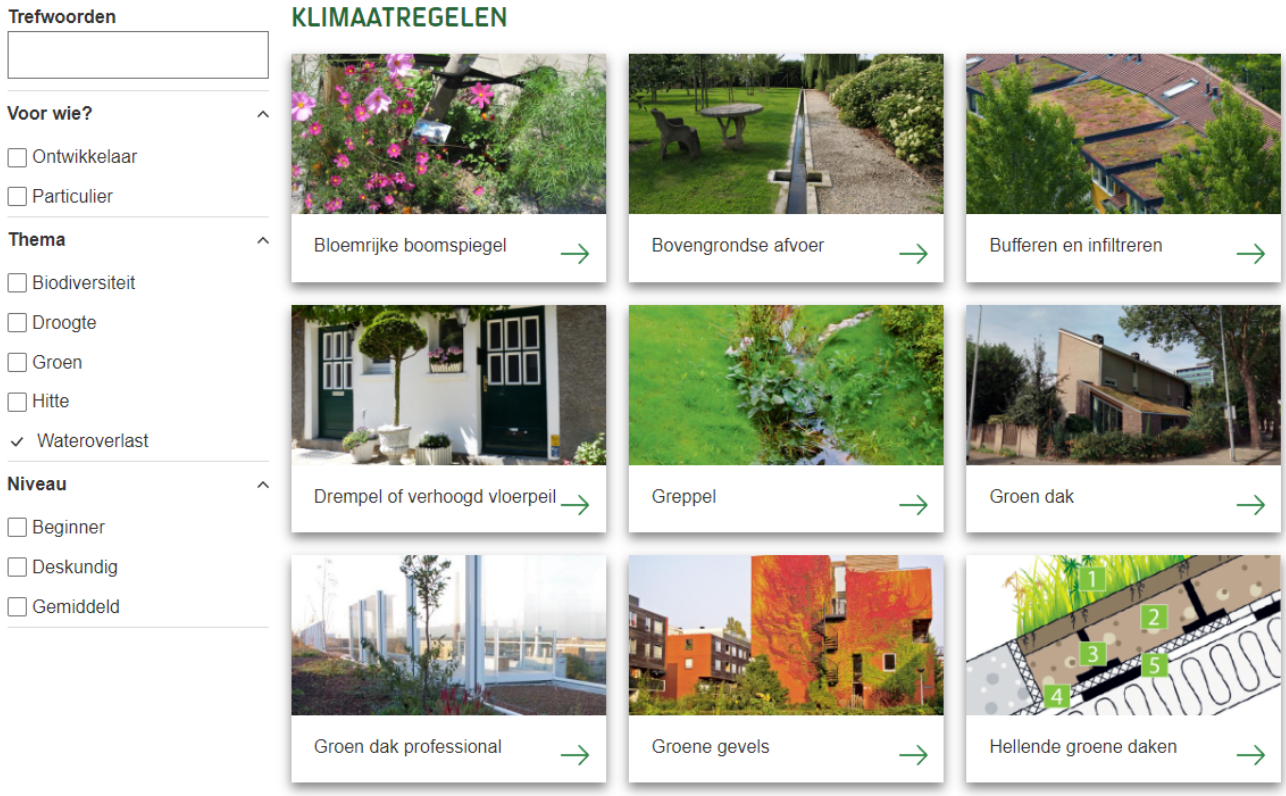
Figuur 7: Tips voor klimaatadaptieve maatregelen op culemborgduurzaam.nl

7). Belangrijk hierbij is dat er een duidelijk en gebruikersvriendelijk overzicht is waarbij de websitebezoeker gericht op klimaatadaptieve onderwerpen kan zoeken en een overzicht krijgt van de maatregelen die ze zelf kunnen treffen.

Denk hier bij aan maatregelen tegen hittestress en wateroverlast, maar ook die biodiversiteit en groen versterken en droogte tegengaan. Een maatregel kan namelijk op meerdere manieren klimaatadaptatie bieden. Voor nu kan op het beginscherm op “hitte en wateroverlast” geklikt worden om naar alle klimaatadaptieve informatie van de gemeente te gaan.

Op deze plek staan nu ook tips voor particulieren om zelf klimaatadaptieve maatregelen uit te voeren. Een verdere indeling kan de bezoeker een gerichter aanbod geven voor de soort maatregel waar ze naar op zoek zijn. Bijvoorbeeld door waterafvoer/opslag gezamenlijk in een overzicht aan te bieden zodat de opties op dit thema bij elkaar staan.

Voorbeelden hiervan zijn: regenton plaatsen, bovengrondse waterafvoer realiseren, infiltratievoorzieningen plaatsen of met hoogte- en laagteverschillen werken in de tuin. Websitebezoekers kunnen dan zelf kiezen welke maatregel het beste bij hun situatie past. Een voorbeeld van een pagina die overzichtelijker ingericht is op gebied van de verschillende soorten maatregelen kunnen we vinden bij de duurzaamheidswebsite van de gemeente Eindhoven (afbeelding 8).

Afbeelding 8: Ter inspiratie; Website eindhovenduurzaam.nl overzicht klimaatregelen wateroverlast

Naast het overzicht van meetregelen die de websitebezoeker zelf kan ondernemen, geeft de website ook een geschikt platform om door te verwijzen als er vragen zijn. Zo staat er vermeld bij welke partijen de websitebezoeker om advies kan vragen voor de specifieke situatie waar zij in zitten. De website geeft al wel uitleg over onderwerpen, maar voor verdere informatie kan de websitebezoeker makkelijk contact leggen met de daarvoor bestemde partij.

Hoofdstuk 8 Subsidie

8.1. Subsidies voor klimaatadaptatie vanuit de regio

Om klimaatadaptatie op particulier terrein verder te stimuleren en te ondersteunen zijn er subsidies beschikbaar. Op dit moment loopt er een regionale subsidie vanuit Waterschap Rivierenland met het thema ‘samen vergroenen’. Deze is bedoeld om inwoners, stichtingen en verenigingen te ondersteunen in het ondernemen van klimaatadaptieve maatregelen op het gebied van vergroening en wateropvang. Hoe hoog het percentage van de subsidie is, hangt af vaan de situatie. Wel is deze subsidie alleen beschikbaar voor particulieren wanneer er minstens 3 huishoudens bij de maatregel betrokken zijn. De voorwaarden zijn te vinden op de website van waterschaprivierenland.nl (Afbeelding 9).

Voor regentonnen wordt er vanuit Waterschap Rivierenland met vaste prijzen gewerkt, zodat particulieren snel en overzichtelijk de overweging kunnen maken om een regenton aan te schaffen en welke financiële steun daarbij hoort. Deze informatie is ook op culemborgduurzaam.nl te vinden.

Figuur 9: Subsidiepagina Samen Vergroenen Waterschap Rivierenland

8.2 Subsidie voor klimaatadaptatie vanuit de gemeente

Voor individuele ondersteuning van particulieren binnen Culemborg wil de gemeente een subsidieregeling opstellen. De voorwaarden en verdere details moeten nog verder ontwikkeld worden. De gemeente wil hiervoor een bedrag van (25.000,- euro) voor beschikbaar stellen. Wij willen de subsidie beschikbaar stellen voor de volgende particuliere initiatieven:

- Aanleg groen/blauw dak
- Aanleg blauwe schutting

Hoe groter de hoeveelheid maatregelen en daarmee de ontwikkeling, hoe meer subsidie er kan worden aangevraagd. Hiermee wil de gemeente Culemborg de inwoners stimuleren om zelf met groeninitiatieven te komen waar de gemeente bij kan ondersteunen. Zodra deze subsidieregeling verder ontwikkeld wordt, komt deze ook op de website culemborgduurzaam.nl te staan.

8.3 Denk je mee? Klimaatadaptieve initiatieven

Verder staat de gemeente ook open voor input van Culemborgers voor klimaatadaptieve maatregelen op gemeentelijk grondgebied. Heeft een inwoner of betrokken partij in Culemborg een idee voor een klimaatadaptief initiatief, dan kan dit via culemborgduurzaam.nl aangemeld worden. Op dit moment wordt deze route nog verkend en uitgezet. De bedoeling is dat inwoners en betrokkenen op eigen grond en gemeentelijke grond initiatieven kunnen aandragen. Afhankelijk van het initiatief en de wenselijkheid speelt de gemeente een bijpassende rol in het proces. Het doel van deze route is gebruik te maken van directe inbreng van Culemborgers en betrokkenen van knelpunten. Zo wordt er vanuit de ervaringen van de inwoners zelf duidelijk waar op dit moment negatieve gevolgen worden ervaren van klimaatverandering. Naast de projecten die de gemeente uitvoert op eigen grond, is dit de belangrijkste informatiebron om probleemgebieden in beeld te brengen en een gerichte aanpak voor klimaatadaptatie uit te voeren.

Hoofdstuk 9 Dilemma's

1. ***Capaciteit***

   Om projecten daadwerkelijk uit te voeren zijn civiele – en groene projectleiders en technische werkvoorbereiders nodig. Gelet op de beschikbare capaciteit kan slechts een beperkte hoeveelheid projecten per jaar belegd worden. Dat kan worden uitgebreid met externe inhuur, maar de begeleiding vergt ook tijd. Ook proberen we dit te ondervangen door klimaatopgaven mee te koppelen met ander werk (riolering, onderhoud wegen en groen). Maar de beperkte capaciteit zet druk op de ambities en snelheid van uitvoeren.

2. Business case

Klimaatmaatregelen kosten geld. Projectleiders stedelijke vernieuwing en ontwikkelaars zien dat zij extra inspanningen moeten doen om hun businesscase rond te krijgen. Dit moet echter gezien worden als een overgangsfase. In deel 1, de strategie, hebben we aangegeven dat landelijk beleid duidelijk maakt dat klimaatmaatregelen in nieuwe ontwikkelingen verplicht zijn. We verwachten dat dit het karakter krijgt van de watertoets waarbij de ontwikkelende partij moet aantonen welke klimaatmaatregelen zijn meegenomen.

3. Agendering

In de prioritering zijn de projecten die kunnen worden mee gekoppeld het meest kansrijk. Echter er zijn ook 'stand alone' klimaatmaatregelen die wij zinvol vinden om uit te voeren. Zo hebben we aangegeven dat we letterlijk meters kunnen maken met het terugdringen van onnodige verharding door parkeervakken te voorzien van halfverharding. Theoretisch kan het echter zo zijn dat deze pas na vele jaren in meekoppel-projecten aan de beurt komen.

4. *Beheer*

Nadat een project is aangelegd moet het worden beheerd. Dat brengt per saldo meer kosten met zich mee voor beheer. Voor watergerelateerd beheer is geld beschikbaar in het Water- en Rioleringsprogramma. De aanpak van hitte gebeurt meestal door verharding terug te dringen en groen aan te leggen. Er is wel een kleine kostenbesparing doordat de verharding niet meer beheerd hoeft te worden, maar per saldo kost groenbeheer meer. Daarvoor is op dit moment absoluut geen geld meer voor bij de beheerteams. Dat betekent in feite dat veel groene klimaatprojecten niet kunnen worden uitgevoerd en aan bewonersinitiatieven kan nauwelijks tegemoet gekomen worden. Dit is het grootste dilemma in ons Uitvoeringsprogramma Klimaatadaptatieprogramma. En dit vraagt echt om een oplossing vraagt.
Het betreft concreet voor de komende jaren de in paragraaf 6.2 genoemde Prioriteit 1 geplande projecten voor de aanpak van hittestress en de onlangs gerealiseerde projecten. Het betreft:

- Eendenkooi en Omgeving, Centrum Parijsch
- Het Jach en het Hof
- Mariakroon
- Groene draden binnenstad
- Varkensmarkt
- Markt Binnenstad
- Diverse verharde plekken Hoge Prijs
- Prijssehof

- Bewonersinitiatieven vergroenen van verharde pleintjes/ omgeving: ca. 6 in de komende vier jaar.

De extra geschatte beheerlasten op jaarbasis zijn in overleg met team beheer ingeschat op € 20.000,-. In de aanloopjaren is dit nog een lager bedrag.

Hoofdstuk 10: Financiën

Waar is al geld voor en waar moet nog geld voor komen?

- **Water en Rioleringsprogramma 2025-2029**

Via de rioolheffing worden in het WRP de water gerelateerde klimaatmaatregelen gefinancierd.

- In het WRP is jaarlijks € 75.000,- opgenomen aan klimaatadaptieve maatregelen.
- Omdat veel rioleringswerkzaamheden meekoppelkansen hebben en water gerelateerd zijn is bij deze projecten + 10 % opgenomen voor klimaatadaptatie.
- De samenwerking in de werkregio Rivierengebied kan worden bekostigd uit het WRP.
- Al heel lang is een post voor communicatie opgenomen in het WRP. Deze kan benut worden voor een deel van de ondersteuning en hosting van de website Culemborg duurzaam.

- **Biodiversiteitsplan**

In het budget voor groen- en landschap is geld opgenomen voor de groene agenda, waarmee biodiversiteitsmaatregelen genomen kunnen worden.
Maatregelen op het gebied van waterkwaliteit kunnen ook de biodiversiteit verbeteren. Deze zijn onderdeel van waterkwaliteitsprojecten in het WRP (natuurvriendelijke oevers).

- **Aanpak hitte**

De aanpak van hitte gebeurt in veel gevallen door het aanbrengen van groen. Dit willen we op twee manieren financieren:

1. *Verbeteren groenstructuur*:
   via groenbeleid met budget groen en landschap.
2. *Bewonersinitiatieven*
   In meerdere wijken zijn er initiatieven voor het terugdringen van verharding en aanbrengen van groen. Het WRP mag alleen ingezet worden voor het verwijderen van verharding. Voor de groene inrichting moet een beroep gedaan worden op het budget groen en landschap. Het bedrag dat we daarvoor nodig denken te hebben, ca. € 30.000,-

(voor groeninrichting en extra personele inzet) is daartoe echter niet toereikend.
Wij vinden het belangrijk om bewonersinitiatieven te kunnen uitvoeren met bewoner.
Hiervoor proberen we daarom een project op te zetten voor de nieuwe Regiodeal.

- **Subsidieregeling gemeente Culemborg klimaatadaptatie**

Meerdere gemeenten hebben een subsidieregeling om klimaatadaptieve maatregelen van bewoners te ondersteunen. In Culemborg willen wij dit ook doen. Zie hierboven. Hiertoe willen wij € 25.000,- beschikbaar stellen. Net als andere gemeenten kunnen wij dit bekostigen uit het WRP voor watergerelateerde maatregelen:
- aanleg groen-blauw dak
- aanleg sedumdak

- **Financiën voor de regionale samenwerkingsagenda Water en Klimaat Rivierenland (WKR)**

Het Rijk heeft besloten dat werkregio's verplicht samenwerken aan water en klimaat. De opgaven die met de regionale samenwerkingsagenda en het bijbehorende uitvoeringsprogramma gemoeid vragen meer financiële middelen dan de afgelopen jaren. De stuurgroep van bestuurders heeft besloten dat alle betrokken gemeenten hun begroting in 2024 verhogen naar € 24.000,- (in 2023 € 19.000,-) en vanaf 2025 naar € 46.000,- met indexatie.

Wateroverlast, hitte en ook droogte leveren op gebiedsniveau steeds vaker economische, zettings- en natuurschade op, waterkwaliteitsdegradatie en verandering in hydrologie en ecosystemen. Voor de toekomst vraagt dit om een langere termijn doorkijk.

Op regionaal gebied ondernemen we nu al actie om te anticiperen op veranderingen. Niettemin is een intensieve en samenhangende aanpak nodig die we de komende jaren ook vastleggen in (regionale) klimaatadaptieve opgaven en maatregelen. Het gaat niet om een beetje meer of minder, maar om structurele keuzes met meerjarige impact. De middelen worden ingezet om het principe van 'water en bodem sturend' voor het gebouwd gebied te borgen via beleid voor gebied-gebouw-gebruiker. Voor het landelijk gebied gebeurt dat via een gebiedsgerichte en samenhangende aanpak.

De middelen o.a. ingezet op de volgende acties:

- Uitwerking Groenblauwe dooradering t.b.v. Regioarrangementen/ VLGG
- Uitwerking Water en Bodem sturend (oa. Gidsprincipes provincie Gelderland)
- Uitwerking perspectief 2120: toekomstscenario i.s.m. de Wageningen
- Innovatie Klimaat / Convenanten Land- en Tuinbouw
- Integrale handreiking Teeltondersteunende voorzieningen in combinatie met onderzoek naar slimme (ruimtelijke) combinaties (zonnevelden met waterberging of boven fruit)
- Actualisatie Regionale Klimaateffectatlas inclusief stresstesten.
- Kennis delen, beïnvloeden of zelf ontwikkelen via regionale bijeenkomst voor beleidmakers en beheerders
- Regionale aanpak ontwikkelen voor Vitaal en Kwetsbaar + bescherming.
- Kennisspoor aanpak funderingsschade
- Concretiseren Landelijke Maatlat klimaatadaptatie
- Ervaring opdoen met normering d.m.v. pilots.
- Prestatieafspraken met woningbouwcorporaties uitwerken.
- Faciliteren van de (lokale) overheden met content voor de lokale websites zodat zij via eigen kanalen weer inwoners kunnen motiveren en inspireren.
- De website klimaatactiefrivierenland.nl wordt verder ingezet als een informatiebron met goede en inspirerende voorbeelden uit de hele regio. Ook bevat de website voorbeelden van goede klimaatadaptieve praktijken waar in de communicatie naar inwoners naar kan worden verwezen.

- **Beheer**

Klimaatprojecten en bewonersinitiatieven voor hun buurt brengen extra kosten met zich mee voor groenbeheer. Waar extra waterbeheer uit het Water en Rioleringsprogramma betaald kan worden, kan dat niet voor groenbeheer. Bij spoor 2 heeft de buitendienst al aangegeven dat hiervoor extra middelen noodzakelijk zijn. De extra groenbeheerkosten voor de hierboven in hoofdstuk 9.4 genoemde projectenbedragen:

- vanaf 2025: € 5.000,-

- vanaf 2026: € 10.000,-

- vanaf 2027: € 20.000,-